

BEATA KAMIŃSKA-KŁOS

Wydział Edukacji Muzycznej

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego Bydgoszcz

Repertuar wokalny dla uczniów powszechnego szkolnictwa ogólnokształcącego – subiektywny przegląd autorski

Wstęp

Według *Malej encyklopedii powszechnej PWN* „edukacja, to wychowanie, wykształcenie”¹, czyli ogół działań wykonywanych w celu przekazywania wiedzy oraz kształtowania umiejętności. Definicja ta dotyczy również edukacji muzycznej, a jednym z jej czynników jest śpiew. Śpiew jest formą aktywności muzycznej, która odgrywa istotną rolę w rozwoju fizycznym i psychicznym człowieka: wzmacnia aparat głosowy, rozwija klatkę piersiową, dotlenia organizm, wyzwala naturalną potrzebę ekspresji – wpływa dodatnio na system nerwowy². Pozwala odreagować sytuacje stresowe oraz zademonstrować różne stany emocjonalne. Ze względu na te korzyści warto wyrobić u uczniów nawyk śpiewania. Cel ten można osiągnąć jedynie przy ogromnym zaangażowaniu i wsparciu nauczyciela przedmiotu *muzyka* oraz mając do dyspozycji odpowiedni repertuar wokalny, który jest szczególnie ważny w nauczaniu najmłodszych dzieci-uczników. Musi on uwzględniać szereg czynników, rozpoczynając od możliwości głosowych, a kończąc na tzw. kalendarzu szkolnym.

Istotnym zagadnieniem poruszonym w niniejszym opracowaniu będą kompozytorzy pieśni. Celem tego opracowania jest zestawienie kompozytorów z tematyką utworów i ich znaczeniem dla rozwoju kultury muzycznej współczesnych dzieci.

¹ *Mała encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1959, s. 216.

² D. Malko, *Metodyka wychowania muzycznego w przedszkolu. Podręcznik dla Studiów Nauczycielskich, kierunek: Wychowanie przedszkolne (sześćcioletni tok studiów)*, Warszawa 1988, s. 27-30.

Szkoła

Edukacja muzyczna jako przedmiot nauczania realizowana powinna być na wszystkich trzech etapach nauczania w wymiarze 1 godziny tygodniowo. Nie jest to dużo, dlatego czas ten powinien być wykorzystany racjonalnie. Najefektywniejszą formą aktywności muzycznej jest śpiew, a poza tym jest on jedynym lekarstwem na tzw. „muzyczną głuchotę” społeczeństwa. Przełamanie bariery obojętności dla muzyki wymaga pracy, cierpliwości i przekonania, zwłaszcza najmłodszych, do czynnego uprawiania muzyki, głównie do śpiewania. I tu jest ogromne pole do działania dla nauczycieli, którzy nie mogą być osobami przypadkowymi. To muszą być profesjonalści, którzy w sposób fachowy przeprowadzą uczniów przez wszystkie poziomy szkoły powszechnej.

Śpiewanie jako przyjemne zajęcie dla ludzi w każdym wieku staje się obecnie czynnością coraz rzadziej praktykowaną³. Zamiłowanie do śpiewu powinno się budzić w uczniu już w przedszkolu, a najpóźniej w szkole podstawowej, gdzie może temu towarzyszyć zdobywanie podstawowej wiedzy o muzyce, geografii, historii czy matematyce. Warto podkreślić, że zdolności muzyczne najczęściej idą w parze ze zdolnościami matematycznymi. Nie znaczy to wcale, że humaniści nie mają uzdolnień muzycznych, ale matematycy i fizycy mają je na pewno. Przykładem może być tu Einstein i jego gra na skrzypcach... Ale prawdopodobnie humanistom i matematykom lżej by się szło do szkoły „z pieśnią na ustach”, gdyby tylko szkoła ich uczyła śpiewać⁴. Zarówno muzyka, jak i matematyka są dyscyplinami niezwykle skomplikowanymi. Wynika to z tego, że w każdej z nich należy połączyć logiczną precyzję z abstrakcyjnym chaosem, a wszystko to musi odbywać się w duchu szacunku dla porządku⁵. Definiując termin, matematyka „jest to nauka racjonalna, abstrakcyjna i monotonna”⁶, natomiast muzykę wyjaśnia się, że „należy ona do sztuki emocjonalnej blisko umiejscowionej z życiem codziennym”⁷. Od najmłodszych lat dzieci, obcując z muzyką w sposób często nieświadomy, obcują również z matematyką. Podczas wykonywania nawet najprostszych ćwiczeń rytmicznych nie da się uciec od matematyki. Podczas analizowania bardziej skomplikowanych schematów rytmicznych matematyka jest jedynym sposobem ich wytłumaczenia, opisanie i zrozumienia. Z tego powodu uczniom bardziej uzdolnionym matematycznie łatwiej jest zrozumieć zawiłości muzycz-

³ K. Zachwatowicz-Jasieńska, *O śpiewaniu w szkole*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole” 2006, nr 5 listopad-grudzień, s. 26.

⁴ Tamże, s. 30.

⁵ Por. R. Shuter-Dyson, C. Gabriel, *Psychologia uzdolnienia muzycznego*, Warszawa 1986, s. 99.

⁶ M. Kołodziejwski, *Muzyka i wielostronna edukacja dziecka*, Częstochowa 2012, s. 28.

⁷ Tamże.

nego rytmu, natomiast ci uzdolnieni muzycznie szybciej rozumieją takie pojęcia matematyczne, jak np. ułamki czy wielokrotność⁸.

„Śpiew kojarzy nam się przede wszystkim ze sztuką wokalną – dziełami operowymi czy sztuką wielkich solistów, a także z piosenką popularną i innymi formami kultury mass-mediów. Zapominamy, że śpiew towarzyszy nam i towarzyszył zawsze w naszym życiu codziennym. Śpiew jest bowiem środkiem wyrażania emocji i uczuć, komunikacji interpersonalnej oraz elementem socjalizacji we wszystkich fazach życia człowieka, w różnych jego wymiarach i kontekstach sytuacyjnych”⁹. Dla różnych ludzi muzyka ma w ich życiu różne znaczenie. Wielu z nich ogranicza swój kontakt z muzyką do jej słuchania. Powody mogą być różne, jak i różni są ludzie. Wielu uważa siebie za niezdolnych do śpiewania. Może wynikać to z niskiej samooceny, z przekonania, że do śpiewania potrzebne są specjalne zdolności i długotrwały trening czy też ze zwykłego poczucia wstydu. Inaczej rolę muzyki w swoim życiu będzie postrzegał introwertyk, a inaczej ekstrawertyk. „Rozwój śpiewu pozostaje w ścisłym związku z rozwojem kompetencji muzyczno-poznawczych, z rozwojem zdolności percepcyjnych i panowania nad aparatem głosu”¹⁰. Oznacza to tyle, że każdy, pracując nad sobą, może coraz lepiej śpiewać, co nie znaczy, że każdy może zostać mistrzem w tej dyscyplinie. „Rozwój śpiewu, podobnie jak i innych aspektów rozwoju muzycznego, odbywa się w »muzycznym dialogu«, w muzycznej interakcji ze środowiskiem społeczno-kulturowym, a szczególnie z osobami bliskimi, z którymi ma dziecko kontakt emocjonalny”¹¹. Od ich chęci, zaangażowania, determinacji, a także kompetencji muzycznych zależy to, na jakim fundamencie dziecko będzie budowało własne kompetencje muzyczne (tymczasowo wokalne). „Umiejętność śpiewania kształtuje się w procesie inkulturacji muzycznej. Jest prawdopodobnie jedyną kompetencją muzyczną, którą można opanować wyłącznie w procesie inkulturacji”¹².

Poprzez słuchanie, podpatrywanie, naśladowanie, porównywanie z innymi i włączanie się do wspólnego śpiewu dziecko podnosi swoje umiejętności muzyczne, jak również nabiera wiary we własne umiejętności i pewności siebie. „W procesie nauki szkolnej może nastąpić dalszy rozwój kompetencji wokalnych. Zależy to od wielu czynników, przede wszystkim od miejsca (roli) śpiewu w procesie nauczania muzyki, od koncepcji programowej, metod nauczania oraz osobowości i umiejętności nauczyciela”¹³. Ten etap edukacji powinien w sposób

⁸ Tamże, s. 28, 36.

⁹ B. Kamińska, *Kompetencje wokalne dzieci i młodzieży – ich poziom, rozwój i uwarunkowania*, Warszawa 1997, s. 9.

¹⁰ Tamże, s. 19.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

ewolucyjny być następstwem tego, czego dziecko nauczyło się w domu i przedszkolu. Widoczne postępy, nowy repertuar powinny stanowić dodatkową motywację do dalszej pracy. „Wyniki dotychczasowych badań nad rozwojem śpiewu pozwalają na wyodrębnienie dość wyraźnych stadiów rozwoju śpiewu”¹⁴.

Poniżej została podana własna propozycja B. Kamińskiej dotycząca stadiów rozwoju kompetencji wokalnych dzieci i młodzieży w wyniku przeglądu literatury przedmiotu: „1. Muzyczne gaworzenie. 2. Spontaniczny śpiew z występowaniem pojedynczych interwałów, prostych zwrotów melodycznych śpiewanych bez słów. 3. Śpiewanie charakterystycznych słów piosenki. 4. Śpiewanie rytmiczne. 5. Pojawienie się rozpoznawalnego konturu melodii. 6. Śpiewanie »czysto« fragmentów, najczęściej fraz muzycznych. 7. Śpiewanie piosenki w jednej tonacji. 8. Wzrost umiejętności wykonawczych: śpiewanie w unisonie, w głosach chóru, umiejętność dobierania wtóru, śpiewanie z nut, śpiewanie z akompaniamentem, śpiewanie w różnych stylach”¹⁵. Oczywiście jest, że nie wszyscy z powodzeniem przechodzą wszystkie podane wyżej stadia rozwoju kompetencji wokalnych. Osoby wybitnie uzdolnione mogą osiągnąć najwyższy poziom już w okresie przedszkolnym, następnie doskonaląc tylko swoje umiejętności. Niestety, dotyczy to tylko jednostek o ponadprzeciętnych predyspozycjach. Pozostali muszą pracować nad sobą znacznie dłużej, a i to nie jest gwarancją osiągnięcia sukcesu. Wiele zależy od środowiska, w jakim dorasta i wychowuje się młody człowiek. Poziom kultury muzycznej najbliższego otoczenia dziecka, wczesne doświadczenia w śpiewaniu, a także poziom edukacji muzycznej w przedszkolu i w szkole powszechnej są nie do przecenienia w rozwijaniu kompetencji wokalnych młodego człowieka.

„Prowadzone przez B. Kamińską badania nad kompetencjami wokalnymi dzieci i młodzieży ujawniły, że rozwój śpiewu następuje w rodzinach ceniących muzykę. Osoby bliskie dziecku okazują zainteresowanie muzyką, która nie stanowi wyłącznie tła do codziennych czynności i zajęć. Osoby te lubią śpiewanie i same chętnie śpiewają, interesują się repertuarem piosenek przedszkolnych dziecka, a także tym, co robiło na zajęciach muzycznych”¹⁶. Wszystkie te działania składające się na styl życia rodziny stanowią podatny grunt, na którym może rozwijać się zainteresowanie dziecka śpiewem. Często zainteresowania te rozszerzają się na całą muzykę. Jak pisze Beata Bonna w książce *Rodzina i przedszkole w kształtowaniu umiejętności muzycznych dzieci. Zastosowanie koncepcji Edwina E. Gordona*, „D.L. Moore podkreśla, że wykształcenie muzyczne rodziców lub osób znaczących i przebywających z dzieckiem jest korzystnym czynnikiem jego rozwoju muzycznego z powodu dostarczania cennych wzorów do naśladowania. Ro-

¹⁴ Tamże, s. 31.

¹⁵ Tamże, s. 31-32.

¹⁶ B. Bonna, *Rodzina i przedszkole w kształtowaniu umiejętności muzycznych dzieci. Zastosowanie koncepcji Edwina E. Gordona*, Bydgoszcz 2005, s. 21.

dzicom wykształconym muzycznie jest także łatwiej oceniać muzyczną poprawność zachowań dziecka, korygować je i udzielać pomocy w śpiewaniu i poruszaniu się zgodnie z muzyką oraz w pierwszych próbach gry na instrumencie¹⁷. Badania o podobnym charakterze prowadzili także: E.E. Gordon, M. Sierszeńska-Leraczyk, G.K. Konkol. Osoby bliskie nie powinny zmuszać dzieci do zbytnej aktywności muzycznej wbrew ich woli. Zawsze należy patrzeć na tę aktywność przez pryzmat predyspozycji i możliwości dziecka. Nie może ono być bezwolnym realizatorem nierealnych marzeń rodziców o cudownym dziecku. W ten sposób można zrobić dziecku wielką krzywdę i zrazić je zarówno do muzyki, jak i do siebie.

„Poprzez śpiew nie tylko dziecko rozwija swoje kompetencje wokalne (Kamińska, 1997), ale także kształtuje swoją muzykalność, wyobraźnię dźwiękową, wyrabia potrzebne nawyki czuciowe i ruchowe, wspomaga rozwój emocjonalny i fizyczny (Tarasiewicz, 2006, s. 82-83)”¹⁸.

A zatem, co zrobić, żeby dzieci chciały śpiewać? Argumentem przekonującym może być ciekawy repertuar i umiejętność jego przekazanie. Nauczyć można każdej piosenki, ale nie da się nikogo zmusić do spontanicznego śpiewania przy różnych okazjach. Piosenka ciekawa, atrakcyjna dla dzieci to nie tylko piosenka wartościowa, ale taka, która się podoba. Co więc decyduje o powodzeniu piosenki? Trudno wskazać jeden taki element. Czasem jest to tekst, czasem melodia, czasem skoczny rytm. Każda klasa ma swoje ulubione piosenki i chętnie do nich wraca. Zadaniem nauczyciela jest ciągle poszerzanie tego repertuaru o piosenki wnoszące nowe treści, zarówno muzyczne, jak i pozamuzyczne. Śpiewanie wiąże się ściśle z kształceniem głosu dzieci. Żadna piosenka nie zabrzmie ładnie, jeśli dzieci będą siedziały zgarbione w ławkach, nie będą otwierały ust i wyraźnie wymawiały tekstu¹⁹. Zoltan Kodaly, jeden z twórców współczesnego systemu wychowania muzycznego, twierdził, że „Głębsze wykształcenie muzyczne rozwijało się zawsze tylko tam, gdzie jego podstawą był śpiew...”²⁰. A znana sentencja przypisywana badaczowi folkloru Oskarowi Kolbergowi, która trwale zakorzeniła się w świadomości Polaków, brzmi następująco: „Naród, który przestaje śpiewać, przestaje istnieć”²¹. I to właśnie od nauczyciela i jego zaangażowania w pracę zależy, czy tradycja śpiewu będzie podtrzymana i rozwijana.

„Wspólny śpiew, szczególnie zespołowy posiada duże walory wychowawcze, jest środkiem jednoczącym grupę, kształcącym i utrwalającym więź oraz postawę

¹⁷ Tamże, s. 22.

¹⁸ M. Kołodziejcki, dz. cyt., s. 25.

¹⁹ U. Smoczyńska, K. Jakóbczak-Drażek, *Podręcznik do klasy 4 „Muzyka i my”* – szkoła podstawowa, Warszawa 1999, s. 9-13.

²⁰ M. Jankowska, W. Jankowski (red.), *Zoltan Kodaly i jego pedagogika muzyczna*, Warszawa 1990, s. 25.

²¹ M. Wacholc, *Śpiewnik polski*, Kraków 2002, s. 10.

społeczną i towarzyską, może być ważnym instrumentem wychowania społecznego i patriotycznego. Stanowił on zawsze jedną z najbardziej bezpośrednich form wyrażania uczuć i dążeń ludzkich, dowodem, bogactwem narodowych pieśni ludowych, powstałych przy pracy i zabawie, w ważnych chwilach życia zbiorowego czy jednostkowego. Wśród nich człowiek zawarł swe smutki i radości, swe marzenia i nadzieje. Pieśń jednoczy i zespała ludzi, przekształca ich myśli i uczucia, nadając im wspólny bieg. W pieśniach przejawia się również historia narodu, jego prawa, walka, zwycięstwa i klęski, świadczą o tym pieśni patriotyczne i rewolucyjne, powstałe w różnych krajach i okresach²².

Pamiętajmy, że nauczyciele muzyki mają dziś do dyspozycji duży i wciąż rozrastający się repertuar wokalny. Mogą w nim znaleźć piosenki o tradycyjnym charakterze, nawiązujące do stylu pieśni romantycznej i ludowej, ale także mogą korzystać z pozycji wzorujących się na współczesnych piosenkach rozrywkowych, ich tanecznych rytmach i zwrotkach melodycznych. Mogą korzystać z piosenek dziecięcych, które zgodnie z nazwą przeznaczone są dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Wiele z nich swą tematyką, tekstem literackim i rodzajem muzyki odpowiada również zainteresowaniom dzieci nieco starszych 10-12-letnich (IV-V klasa szkoły podstawowej)²³.

Nadrzędnym celem nauczania muzyki w szkole jest „przygotowanie uczniów do świadomego korzystania i aktywnego uczestnictwa w kulturze muzycznej. Istotne znaczenie ma rozbudzenie i wykształcenie wrażliwości oraz umiejętności obcowania z muzyką. Proces przygotowania uczniów do aktywnego odbioru muzyki opiera się na zapoznaniu ich z arcydziełami literatury muzycznej. Jest on również ściśle zintegrowany z formami ekspresyjnymi, które umożliwiają poznanie języka muzycznego, środków wyrazu, myśli muzycznej utworu, a także zasad jego budowy. Do form tych należy takie działanie uczniów, jak właśnie śpiew²⁴. Wśród środków wyrazu wykorzystywanych na lekcjach w szkole należy uwzględnić muzykę instrumentalną, wokально-instrumentalną, słuchanie muzyki i tworzenie muzyki, ruch przy muzyce, grę na instrumentach.

Współcześni metodycy muzyki w Polsce twierdzą, że pieśń lub piosenka powinny stanowić podstawowy materiał kształcąco-wychowawczy każdej lekcji muzyki czy współczesnej sztuki. Współczesne badania nad wychowawczą funkcją muzyki w szkołach podstawowych, wykazują, że poprawnie prowadzona *muzyka* daje szereg ważnych efektów wychowawczych²⁵.

²² J.K. Lasocki, J. Powroźniak, *Wychowanie muzyczne w szkole*, Warszawa 1975, s. 49.

²³ E. Lipska, M. Przychodzińska, *Drogi do muzyki. Metodyka i materiały repertuarowe*, Warszawa 1999, s. 101-102.

²⁴ E. Korowajczyk, *Program nauczania muzyki w klasach IV-VI szkoły podstawowej „Moja muzyka”* – numer dopuszczenia MENIS: DKOS-5002-92/03, s. 5.

²⁵ Jak stwierdził dyrektor Akademii Muzycznej w Tokio, Nachiro Fukui, wychowanie muzyczne: 1 – pomaga w fizycznym rozwoju dziecka; 2 – rozwija zdolność formowania koncepcji formy,

Z punktu widzenia psychologii żadna ze sztuk nie daje tylu możliwości rozwijania zdolności twórczych, jak muzyka. Właściwie traktowana *muzyka* w szkole nie jest jeszcze jednym przedmiotem, nie jest nauką, lecz sztuką. Wiele danych wskazuje na to, że uczniowie aktywni w działalności muzycznej osiągają większe sukcesy w nauce.

Śpiew

Śpiew jest podstawową formą powszechnej edukacji muzycznej dzieci i młodzieży, głównie z tego powodu, iż będąc wyrazem aktualnych stanów emocjonalnych, spełnia najbardziej naturalną funkcję uzewnętrznienia przeżyć, dostarczając jednocześnie pozytywnych doznań estetycznych.

Najstarszą i zarazem najpopularniejszą formą uprawiania muzyki spotykana u wszystkich narodów świata, a realizowaną poprzez wykonywanie różnego rodzaju pieśni i piosenek, jest śpiew. Jak piszą Lidia Dauksza i Łucja Szafarska w pracy pt. *Śpiewanie na lekcjach*: „śpiew towarzyszył obrzędom kultowym i magicznym, obrzędom połączonym z ważnymi wydarzeniami w życiu rodziny, gromady, plemienia, a zapewne towarzyszył też pracy i był indywidualnym wyrazem uczuć i przeżyć człowieka. Często łączył się z tańcem, często bywał uzupełniany akompaniamentem instrumentalnym”²⁶.

Śpiew jest najbardziej naturalnym i spontanicznym sposobem ekspresji muzycznej. Najczęściej powiązany jest z tekstem i może wyrażać zarówno myśli, jak i uczucia. Ponieważ śpiewak jest człowiekiem, jego głos nigdy nie jest oddzielony od jego osobowości. Sam dobry głos nie uczyni z człowieka wybitnego śpiewaka, jeśli nie towarzyszy mu wycucie rytmu, słuch muzyczny oraz doskonała dykcja²⁷.

Śpiew jest jedną z podstawowych form ekspresji dziecka, a formą muzyczną jest piosenka, która dostarcza dziecku wiele walorów ekspresyjno-estetycznych. Piosenka jest najprostszym utworem muzycznym, jest miniaturą muzyczną, dostępną wykonawczo dla nie w pełni jeszcze ukształtowanego dziecięcego głosu, którą jest w stanie przeżyć, zrozumieć, zapamiętać i odtworzyć, zawierającą proste treści słowno-muzyczne. Piosenka, która łączy muzykę ze słowem, sprawia, że łatwiej jest dziecku nawiązać pierwsze kontakty z trudną dla niego, abstrakcyjną

struktury, objętości, ujęcia otaczającego świata; 3 – społecznia przez uczestnictwo w pracy grupy; 4 – uczy koncentracji uwagi. W: J. Wierszyłowski, *Psychologia muzyki*, Warszawa 1979, s. 296.

²⁶ L. Dauksza, Ł. Szafarska, *Śpiewanie na lekcjach*, Warszawa 1979, s. 5.

²⁷ M. Wade-Matthews, W. Thompson, *Encyklopedia muzyki. Ilustrowana księga instrumentów muzycznych i wielkich kompozytorów*, Warszawa 2007, s. 244.

sztuką dźwięków²⁸. „Wykonywana własnym, żywym instrumentem, bliska ekspresji mowy daje możliwość bezpośredniego przekazania bogatej skali emocji, jest naturalnym sposobem zbliżenia dziecka do muzyki”²⁹.

Piosenka

Na przedmiocie *muzyka* dominującą formą jest śpiew, na który składają się następujące gatunki: piosenka, pieśń i pieśń szkolna. Piosenka odgrywa niezwykle ważną rolę w rozwoju muzycznym dziecka. W powiązaniu z różnymi formami aktywności muzycznej ma szerokie zastosowanie zarówno na zajęciach lekcyjnych, jak i pozalekcyjnych³⁰, głównie na I i II etapie kształcenia, mniej na III etapie nauczania. Prawidłowy i planowy rozwój zdolności muzycznych dzieci jest szczególnie ważny na etapie wczesnoszkolnej edukacji, gdyż rzutuje on na późniejszą postawę człowieka wobec muzyki. Musimy pamiętać, że to pieśni i piosenki od zarania dziejów towarzyszyły ludziom w ich życiu, opisywały chwile radości, smutku, przedstawiały trud ludzi pracy i ich wysiłki w celu polepszenia życia na jego kolejnych etapach.

Piosenką, zgodnie z definicją, nazywamy krótki utwór na głos (głosy), najczęściej z towarzyszeniem instrumentalnym, spopularyzowany w muzyce rozrywkowej, który może mieć różny charakter: liryczny, refleksyjny, satyryczny, taneczny lub ideowy³¹. Piosenka jest najprostszym utworem muzycznym, który dziecko jest w stanie przeżyć, zrozumieć, zapamiętać i odtworzyć. Zdrowe dzieci już od najmłodszych lat coś sobie nucą czy opowiadają śpiewem. Pierwsze pieśni zasłyszane w domu, a potem nauczone w szkole na szczeblu elementarnym uzupełniają zabawy dziecięce, towarzyszą poznawaniu otaczającego świata. Funkcja, jaką spełnia piosenka w ogólnym i muzycznym rozwoju dziecka, stawia śpiew na czołowym miejscu wśród pozostałych form wychowania muzycznego. Różnorodny charakter i nastrój śpiewanych piosenek wzbogaca świat uczuć dziecka, kształtuje jego postawę estetyczną. Radosny nastrój towarzyszący śpiewaniu wpływa na wzmożoną aktywność, która przenosi się często również na inne dziedziny działalności dziecka³².

²⁸ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, *Muzyka w nauczaniu początkowym. Metodyka*, Warszawa 1991, s. 16.

²⁹ M. Przychodzińska-Kaciczak, *Muzyka i wychowanie*, Warszawa 1969, s. 108.

³⁰ K. Juszyńska, *Możliwości wykorzystania piosenek ze zbiorów Urszuli Smoczyńskiej-Nachtman w ramach muzycznych zajęć pozalekcyjnych dla dzieci z klas I-III*, [w:] V. Przeremska, *Treści, formy i metody przedmiotu „Muzyka” w świetle reformy powszechnej edukacji*, Łódź 2000, s. 63-70.

³¹ *Piosenka* – hasło, [w:] I. Poniatowska, *Słownik szkolny – muzyka*, Warszawa 1997, s. 94.

³² Por. L. Dauksza, Ł. Szafarska, dz. cyt., s. 15-16.

Na prostym materiale śpiewanej piosenki dziecko jest w stanie zaobserwować rytm, metrum, linię melodyczną, tempo, dynamikę, budowę, charakter i nastrój, wszystko to, co w przyszłości będzie podstawą świadomej percepcji utworu muzycznego. Teksty piosenek poszerzają wiadomości o świecie i otoczeniu, wzbogacają doświadczenie, rozwijają słownictwo dziecka i kształtują uczucia. Wyżej wymieniona forma muzyczna dostarcza i pokazuje dzieciom wiele walorów ekspresyjno-estetycznych. Jest to forma dostępna dla głosu dziecka nie w pełni ukształtowanego, zawierająca proste treści słowno-muzyczne, które dziecko potrafi przeżyć i zrozumieć. Ta forma pozwala rozwijać wszystkie uzdolnienia muzyczne; pozwala na poznanie różnych pieśni, w tym pieśni patriotycznych, artystycznych, ludowych, okolicznościowych, dziecięcych i młodzieżowych; pozwala na poznanie pieśni innych narodów; pozwala na poznanie kompozytorów polskich i obcych oraz zapoznanie się z ich twórczością; uwarściwia na dźwięki, na piękno; pozwala na rozwój własnego aparatu głosowego; odgrywa ważną rolę wychowawczą, ponieważ śpiew zbiorowy wymaga pewnej dyscypliny i odpowiedzialności za współwykonawstwo, a jednocześnie wywołuje wspólne przeżycie estetyczne; pozwala początkującemu śpiewakowi – amatorowi uczestniczyć we wspólnym muzykowaniu³³.

Pieśń

Słownik szkolny definiuje pieśń jako utwór wokalny do tekstu lirycznego, który jest najpowszechniejszą formą muzyczną pojawiającą się od starożytności do czasów współczesnych. Z uwagi na rodzaj środków wykonawczych wyróżnia się 2 rodzaje pieśni: solową i chóralną³⁴. Te pieśni spełniają różne funkcje i można wśród nich wyróżnić: pieśń ludową, artystyczną, popularną oraz powszechną. Ta ostatnia obejmuje wiele gatunków, np. pieśni religijne, w tym kołędy; pieśni towarzyskie, w tym biesiadne; pieśni taneczne; pieśni rekreacyjne; pieśni okazjonalne, np. hymny narodowe; pieśni związane z bieżącymi lub przeszłymi wydarzeniami; pieśni patriotyczne; pieśni rewolucyjne; pieśni masowe; pieśni związane z określonymi grupami społecznymi; pieśni rycerskie; pieśni żołnierskie; pieśni harcerskie; pieśni związane z życiem codziennym. Sferę rozrywki reprezentuje piosenka³⁵.

Głównym czynnikiem, który powoduje wyjątkową pozycję pieśni, jest tekst. Bogactwo gatunków pieśni da się wytłumaczyć równością stosunków wzajemnych tekstu i muzyki, z tym, że powstawanie form bardziej złożonych czy swobodnych nigdy nie obniżało żywotności form prostszych³⁶.

³³ Por. J.K. Lasocki, J. Powroźniak, dz. cyt., s. 189-199.

³⁴ *Pieśń* – hasło, [w:] A. Chodkowski (red.), *Encyklopedia muzyki*, Warszawa 1995, s. 689.

³⁵ *Pieśń* – hasło, [w:] I. Poniatowska, *Słownik szkolny – Muzyka*, WSiP Warszawa 1996, s. 92.

³⁶ W. Rudziński, *O muzyce przy głośnie*, Kraków 1975, s. 84.

Muzyka ma uwrażliwiać człowieka na dźwięki, na brzmienie własnego głosu, ma czasem uspokajać i wyciszać nadmierne napięcia, ma łagodzić obyczaje, jak mówił Arystoteles (a za nim Jerzy Waldorff) – zwracając uwagę na piękno śpiewu ptaków i ludzi; oprócz uspokojenia może także nieść pozytywną mobilizację, budzić chęć do życia, ale nie powinna ograniczać naszego poczucia rytmu do marszowego czy dyskotekowego – raz, dwa! – bo nasz puls wcale nie wskazuje na wyłączność rytmu dwudzielnego. „Śpiew zdaniem Arystotelesa to największa radość człowieka”³⁷.

Wracając na pole przedmiotu *muzyka* i podręczników do tego przedmiotu, autorki Ewa Lipska i Maria Przychodzińska w książce metodycznej pt. *Drogi do muzyki*, stanowiącej repetytorium dla studentów przygotowujących się do zawodu nauczycielskiego w szkole, piszą, że istnieje pięć rodzajów pieśni:

1. Patriotyczne pieśni hymniczne, religijne, powstańcze, żołnierskie i tradycyjno-obyczajowe;
2. Pieśni artystyczne i fragmenty oper;
3. Pieśni ludowe;
4. Śpiewana poezja, przeboje z różnych lat, piosenki popularne;
5. Piosenki dziecięce i piosenki dla młodzieży³⁸.

Czy tak jest rzeczywiście? Czy podręczniki z nowej podstawy programowej potwierdzą te założenia?

Pieśń szkolna

Eksplicacja terminu *pieśń szkolna* wyjaśnia nam, że są to utwory wokalne dla dzieci i młodzieży i mają one określoną konstrukcję typologiczną. Podstawowym kryterium tej kwalifikacji jest semantyka pieśni jako czynnik nadrzędny w stosunku do pozostałych jej elementów. Ważnym aspektem jest to, że pieśń szkolna tworzona dla celów edukacyjnych może być zaliczona do sztuki funkcjonalnej. Wywodząc się z gatunku utworu wokalnego, składającego się z muzyki i poezji, zaczęła adaptować inne gatunki pieśni (np. ludowe, kościelne). Stąd też status pieśni szkolnej uzależniony jest od wokalnej literatury użytkowej³⁹.

Niewątpliwie za pieśń szkolną należy uznać taki utwór wokalny, w którym wszystkie elementy strukturalne i środki wyrazu podporządkowane są naczelnym funkcjom: poznawczej i wychowawczej. Pieśni szkolne, tworzone intencjonalnie dla potrzeb szkolnictwa lub też poprzez określone modyfikacje formalne adapto-

³⁷ M. Wade-Matthews, W. Thompson, dz. cyt., s. 33.

³⁸ E. Lipska, M. Przychodzińska, dz. cyt., s. 3-5.

³⁹ I. Szypułowa, *Pieśń szkolna. Jej teoria, historia oraz miejsce w repertuarze edukacyjnym szkolnictwa polskiego XIX i XX wieku*, Kielce 1994, s. 62-63.

wane dla celów edukacyjnych, winny z jednej strony budować pewien świat fikcyjny będący poznawczo-artystycznym równoważnikiem świata realnego, z drugiej zaś starać się poprzez ten fikcyjny świat oddziaływać na uczniów. W pieśniach szkolnych najistotniejszą kwestią powinno być wyrażenie jakiegoś uczucia i wzruszenia, aby narzucić uczniom określony sposób przeżywania i określony typ wyobraźni. Chodzi więc o wyeksponowanie funkcji ekspresywno-impresyjnej utworu wokalnego⁴⁰.

Utwory z kręgu literatury dydaktycznej podejmują przede wszystkim zadania pozaestetyczne: moralne, światopoglądowe, obywatelskie i inne, a dopiero na drugim miejscu specyficznie literackie czy muzyczne. Są pieśni szkolne, w których elementy dydaktyczności występują w nasileniu, w innych natomiast funkcja wychowawcza, pouczająca nie jest aż tak wyeksponowana⁴¹.

Wszystkie cechy pieśni użytkowej posiadają utwory przeznaczone dla celów dydaktyczno-wychowawczych. Nawiązują one w swej prostocie i strukturze, a także w metro-rytmice, choć rzadziej melodyce, do utworów wokalnych pochodzenia ludowego. „Tradycja ta ma głębokie źródła. Przede wszystkim szkoła podstawowa, zwana powszechnie ludową, w założeniu miała opierać się na kulturze ludowej. Ponadto w XIX wieku, gdy do szkół wprowadzono przedmiot »śpiew«, kultura ludowa była wysoko ceniona, stanowiła przecież nowo odkryte źródło witalnych sił artystycznych, z którego czerpali najwięksi artyści”⁴².

Każda klasa to zespół indywidualności, są w niej zarówno dzieci-uczniowie bardzo zdolne, jak i słabsze, bez specjalnej motywacji do uczenia się muzyki. Aby je zachęcić i trafić do każdego ucznia, trzeba szukać i stosować różne rozwiązania. Przedmiot *muzyka* stwarza wiele takich możliwości, oferując różnorodne formy zajęć: śpiew, grę na instrumentach, tworzenie i słuchanie muzyki, a także ruch przy muzyce. Pozwalają one każdemu dziecku uczestniczącemu w lekcji znaleźć dla siebie coś interesującego i poznawać muzykę w sposób aktywny, sprzyjający wszechstronnemu rozwojowi. Każda piosenka czy pieśń zawiera inną treść muzyczną, inne elementy, inne formy są w niej wyeksponowane. Nauczyciel powinien dokonać analizy każdej pieśni, z którą zapoznaje młodzież i jeśli uzna to za celowe i ważne, wykorzystać materiał pieśni do ćwiczeń prowadzących do zrozumienia wybranych zjawisk muzycznych, usłyszenia ich i wzbogacenia muzycznych doświadczeń. Praca ta pomaga też w szybszym nauczeniu i zapamiętaniu piosenki⁴³.

⁴⁰ Tamże, s. 60.

⁴¹ Tamże, s. 62.

⁴² M. Przychodzińska-Kaciczak, dz. cyt., s. 101.

⁴³ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, dz. cyt., s. 14.

Repertuar wokalny w szkole na I, II i III etapie kształcenia

„W edukacji na I i II etapie kształcenia szczególnie ważne jest, aby odpowiednio dobrać repertuar pieśniarski. Powinien on uwzględniać zasadę stopniowania trudności, w tym możliwości głosowe uczniów. Musi też wiązać się tematycznie z zajęciami lekcyjnymi, współgrać z kalendarzem szkolnych wydarzeń i imprez okolicznościowych, oraz uwzględniać podział na poszczególne klasy”⁴⁴. Na szczęście jest z czego wybierać. Znani i mniej znani kompozytorzy tworzą różnorodny repertuar, który następnie udostępniany jest zarówno w podręcznikach szkolnych, jak i innych źródłach, z których nauczyciele *muzyki* mogą korzystać (oczywiście wymaga to ich dodatkowej pracy). Jak przejrzymy strony internetowe, to pomocy dydaktycznych dla nauczycieli znajdziemy sporo, np. wydawnictwa: Pani Twardowska; Harmonia itd.

Wraz z rozwojem szkolnictwa bogacił się i różnicował repertuar wokalny przeznaczony dla uczniów. Niewątpliwie proces przekształceń repertuaru wokalnego na użytek szkolny zarówno w płaszczyźnie literackiej, jak i muzycznej ma charakter funkcjonalny, ale zarazem adaptacyjno-stylistyczny⁴⁵.

Dobierając repertuar wokalny, należy zwracać uwagę, aby wybrane pieśni miały charakter muzyczno-wychowawczy i muzyczno-dydaktyczny. Ustalono szereg cech, którym taki repertuar powinien odpowiadać. Podstawową zasadą są możliwości wykonawcze dzieci: **wokalne i muzyczne**. Przekraczanie tych możliwości uniemożliwia poprawne wykonanie piosenki, a śpiewanie jej mija się z celem. Inną zasadą doboru repertuaru jest **wartość artystyczna muzyki i tekstu**. Wymóg ten wydaje się oczywisty, a jednak należy go wyraźnie podkreślić ze względu na trudności, jakie napotyka się przy próbie jego spełnienia. Wartościowy muzycznie repertuar, przewyższający wzorce łatwej przeciętności, nie jest przyjmowany przez dzieci i młodzież z entuzjazmem. Problem ten można rozwiązać, oferując uczniom repertuar różnorodny. W repertuarze szkolnym traktowanym tradycyjnie przeważają piosenki i pieśni oparte na skali majorowej i minorowej. Jest to wynikiem przeświadczenia, że takie melodie są najłatwiej przez dzieci-uczniów przyswajane. Taki stan jest niekorzystny dla rozwoju muzykalności i kształcenia zróżnicowanych potrzeb estetycznych dzieci w okresie szkolnym, który powinien być początkiem ich permanentnej edukacji muzycznej. Zarówno ze względu na potrzeby dziecka (przeżywania zmiennych stanów emocjonalnych), jak i zadania szkoły (związek repertuaru z treścią kształcenia ogólnego), **repertuar pieśni** przeznaczonych dla dzieci i młodzieży musi być **różnorodny**. Róż-

⁴⁴ K. Zachwatowicz-Jasieńska, dz. cyt., s. 29.

⁴⁵ Por. I. Szypułowa, *Pieśń szkolna...*, s. 57-58.

norodność tekstów, ich treści i rodzaju poetyki nie wymaga komentarzy⁴⁶. Dobór odpowiedniego repertuaru wokalnego dla dzieci w różnym wieku jest sprawą niezwykle istotną z dydaktycznego i wychowawczego punktu widzenia. Praca nad umuzykalnieniem dzieci czy to w przedszkolu, czy w szkole nasuwa potrzebę ciągłego odnawiania i wzbogacania repertuaru pieśni⁴⁷.

Analiza danych uzyskanych poprzez dokonanie adiuścacji (redakcja tekstów) poszczególnych podręczników i przedstawienie ich w postaci zbiorczej

Analizie zostały poddane podręczniki na I, II i III etapie nauczania (klasy I-III; IV-VI i I klasa gimnazjum). Badania są związane z materiałem muzycznym w postaci pieśni i piosenek zawartych w wybranych podręcznikach pod kątem **kompozytorów** utworów w nich zawartych oraz analiza pod kątem walorów dydaktyczno-wychowawczych tych utworów. W tabelach wymienione są nazwiska kompozytorów utworów zawartych w podręcznikach wraz z liczbą ich kompozycji.

Na I etapie nauczania w klasach I-III szkoły podstawowej analizie poddano *Elementarz XXI wieku* – klasa I/ II/ III – wydawnictwo Nowa Era 2014.

Tabela 1. Wykaz kompozytorów utworów znajdujących się w podręczniku *Elementarz XXI wieku* w kolejności alfabetycznej

Klasa I	Klasa II	Klasa III	Liczba kompozycji razem
	Bąk Michał – 1		1
Bożek-Gowik Krystyna – 1	Bożek-Gowik Krystyna – 1		2
Ciechan Zbigniew – 1	Ciechan Zbigniew – 1		2
Drogowska Anna – 1			1
	Dziekański Robert – 1		1
		Forma Bożena – 1	1
	Gąsieniec Stefan – 1	Gąsieniec Stefan – 2	3
Gromek Monika – 3	Gromek Monika – 2	Gromek Monika – 2	7
Heering Krzysztof – 2	Heering Krzysztof – 1		3
Jagiełło Danuta i Karol – 1		Jagiełło Danuta i Karol – 1	2
		Jakubowska Ewa – 1	1

⁴⁶ ISME-Polska – Międzynarodowe Stowarzyszenie Wychowania Muzycznego 1978, s. 29-30.

⁴⁷ I. Szypułowa, *Śpiewnik szkolny*, Kielce 1992, s. 2-3.

Repertuar wokalny dla uczniów powszechnego szkolnictwa...

		Jancewicz Elżbieta – 1	1
	Jędrzejewska-Stachura Agnieszka – 1		1
Kaleta Wojciech – 2		Kaleta Wojciech – 1	3
Kasprzyk Jan – 1	Kasprzyk Jan – 1		2
Kilbach Grażyna – 1		Kilbach Grażyna – 1	2
		Kobyliński Jerzy – 1	1
Kolago Barbara – 2	Kolago Barbara – 1	Kolago Barbara – 1	4
		Korcz Włodzimierz – 1	1
		Korzyński Andrzej – 1	1
	Kwiatkowska Krystyna – 1	Kwiatkowska Krystyna – 2	3
Kruszewski Jerzy – 1			1
	Leszczyńska Franciszka – 1		1
		Majewski Marek – 1	1
	Markiewicz Adam – 1		1
Marzec Krzysztof – 1	Marzec Krzysztof – 4	Marzec Krzysztof – 1	6
Mayzner Tadeusz – 1			1
		Murawski Zbigniew – 1	1
	Noskowski Zygmunt – 1		1
	Niedźwiedziecki Jerzy – 1		1
Nieznany autor – 8	Nieznany autor – 3	Nieznany autor – 11	22
Niewiarowska Teresa – 2		Niewiarowska Teresa – 1	3
Pałasz Edward – 1	Pałasz Edward – 2	Pałasz Edward – 2	5
		Piątkowski Jarosław – 1	1
		Sawa Marian – 1	1
		Seroczyński Andrzej – 1	1
Skorupka Adam – 7	Skorupka Adam – 5	Skorupka Adam – 1	13
Strąk Tomasz – 1			1

	Tarczewski Dariusz – 1		1
		Wasowski Jerzy – 1	1
	Wesołowski Jerzy – 1		1
	Witecki Michał – 1		1

Podsumowując tabelę nr 1, należy stwierdzić, że dla uczniów I klasy przygotowano 37 piosenek skomponowanych przez 17 kompozytorów. Dla 8 piosenek z tej grupy nie można ustalić autorów („Jesień w ogrodzie”, „Bosy pastuszek”, „Przybieżeli do Betlejem”, „Zimo, zimo”, „Wieziemy kogucika”, „Jawor, jawor”, „Łąka królestwo owadów”, „Ptasie głosy”). Wśród kompozytorów prym wiedzie Adam Skorupka – autor siedmiu piosenek. Repertuar stanowią głównie piosenki opowiadające o bieżących sprawach dzieci np. „Ślubowanie pierwszaków”, „Hej, ho, pierwsza klasa”, „W drodze do szkoły”, „Wesoła rodzinka”, „Idzie kot”, „Kałużowy deszcz”, „Baju, baju księżniczko”. Chętnie poruszonym tematem przez autorów piosenek jest przyroda, pory roku, np. „Jesień w ogrodzie”, „Zimo, zimo”, „Zimowa poleczka”, „Maszeruje wiosna”. Wśród zaproponowanych utworów znajduje się jedna kolęda – „Przybieżeli do Betlejem” oraz jedna piosenka o zabarwieniu patriotycznym – „Moja Ojczyzna”.

Uczniowie II klasy otrzymują do dyspozycji 33 utwory skomponowane przez 21 kompozytorów. W trzech przypadkach nie można określić autorów piosenek. Podobnie jak w przypadku I klasy, autorem największej liczby kompozycji (5) jest Adam Skorupka: „Nauczyciel ma swój dzień”, „Choineczko, choineczko”, „Jedzie Pani Zima”, „A ja rosnę”, „Podwórko pod chmurką”. Tematycznie repertuar nie różni się zasadniczo od tego z I klasy. Na uwagę zasługuje piosenka zaliczana do pieśni artystycznej, kompozycja Zygmunta Noskowskiego, „Śmigus” oraz jedna melodia ludowa – „Płynie Wisła”.

Uczniom III klasy zaproponowano 38 utworów skomponowanych przez 23 kompozytorów. W przypadku 11 utworów niemożliwe jest ustalenie autorstwa. Żaden z kompozytorów nie wyróżnia się pod względem liczby skomponowanych i wykorzystanych w podręczniku utworów przeznaczonych dla uczniów III klasy. Na tym etapie nauki uczniowie poznają hymn państwowy „Mazurek Dąbrowskiego” oraz kompozycję Mariana Sawy „W deszczowym rytmie”. Prócz tego w podręczniku jest piosenka „Słońce jest w puzonie” autorstwa Włodzimierza Korcza oraz jedna melodia ludowa „Czerwone jabłuszko”. Ale nie można zapomnieć również o popularnych melodiach angielskich, takich jak „Owieczki Kasi” i piosenkach francuskich – „Na moście Awinionie” i „Panie Janie”.

Podsumowując, można stwierdzić, że w trzech analizowanych podręcznikach wykorzystano najwięcej utworów: Adama Skorupki (13), Moniki Gromek (7),

Krzysztofa Marca (6) i Edwarda Pałasa (5). Innymi, pojawiającymi się w podręcznikach kompozytorami są: Tomasz Strąk, Teresa Niewiarowska, Zbigniew Ciechan, Wojciech Kaleta, Krzysztof Heering, Tadeusz Mayzner, Barbara Kolago, Jerzy Kruszewski, Danuta i Karol Jagiełło, Anna Drogowska, Krystyna Bożek-Gowik, Grażyna Kilbach, Krystyna Kwiatkowska, Dariusz Tarczewski, Adam Markiewicz, Zygmunt Noskowski, Marian Sawa, Robert Dziekański, Agnieszka Jędrzejewska-Stachura, Jan Kasprzyk, Michał Bąk, Włodzimierz Korcz, Franciszka Leszczyńska, Stefan Gąsieniec, Jerzy Niedźwiedzicki, Michał Witecki, Jerzy Wesołowski, Jerzy Wasowski, Elżbieta Jancewicz, Andrzej Korzyński, Bożena Forma, Andrzej Seroczyński, Ewa Jakubowska, Jarosław Piątkowski, Zbigniew Murawski, Marek Majewski, Jerzy Kobyliński. Bardzo dużo utworów (22) jest nieznanymi autorów, co wynika stąd, że dużą część repertuaru stanowią piosenki ludowe i popularne słabo lub w ogóle nieudokumentowane, przekazywane z pokolenia na pokolenie, z ust do ust.

Na II etapie nauczania (klasy IV-VI) badaniom poddane zostały następujące podręczniki: *I gra muzyka*, *Klucz do muzyki*, *Muzyczny świat*.

I gra muzyka – Monika Gromek, Grażyna Kilbach. *Podręcznik do muzyki dla klas 4-6 szkoły podstawowej*, Nowa Era numer ewidencyjny w wykazie MEN: 669/2012. Osobny śpiewnik *Zaśpiewajmy*.

Tabela 2. Wykaz kompozytorów utworów znajdujących się w podręczniku *I gra muzyka* w kolejności alfabetycznej

Podręcznik	Zaśpiewajmy	Liczba kompozycji IV-VI
Ludwig van Beethoven – 1		1
Janusz Bogucki – 2		2
Jerzy Burdzy – 1		1
	Anna Buzuk – 1	1
	Antoni Chlondowski – 1	1
Fryderyk Chopin – 1		1
	Michał Ciechan – 1	1
Zbigniew Ciechan – 2		2
	Stephen Foster – 1	1
	Janina Garścia – 1	1
Mikołaj Gomółka – 1		1
	Monika Gromek – 1	1

Monika Gromek, Michał Józwiak – 9	Monika Gromek, Michał Józwiak – 3	12
	Franz Xawier Gruber – 1	1
	Thord Gummesson – 1	1
	Krzysztof Heering – 1	1
	Łukasz Jaszczuk – 1	1
	Kazimierz Koszykowski – 1	1
	Violetta Krupa – 1	1
	Krystyna Kwiatkowska – 1	1
Franciszka Leszczyńska – 1		1
Witold Lutosławski – 1		1
Leon Łuskino – 1		1
	Leszek Matecki – 1	1
	Krzysztof Marzec – 1	1
	Tadeusz Mayzner – 1	1
Marcin Nierubiec – 1		1
	Teresa Niewiarowska – 4	4
Kompozytor nieznany – 11	Autorzy nieznani – 22	33
	Pałłasz Edward – 2	2
Andrzej Panufnik – 1		1
	Ryszard Poznakowski – 1	1
	Henryk Rick-Wiśniewski – 1	1
	Marian Sawa – 1	1
	Adam Skorupka – 6	6
	Jerzy Stelmaszczuk – 1	1
	Tadeusz Szarwaryn – 2	2
Dariusz Tarczewski – 2	Dariusz Tarczewski – 1	3
	M.D. Tomnikowski – 1	1
Bartłomiej Waluś – 1		1
	Krystyna Wodnicka – 1	1
	Mirosław Ziąber – 1	1
Artur Jerzy Zieliński – 1	Artur Jerzy Zieliński – 1	2
	Andrzej Zygierewicz – 1	1

Podsumowując tabelę nr 2, należy stwierdzić, że w zestawie podręczników *I gra muzyka* przeznaczonym do nauki muzyki w klasach 4-6 szkoły podstawowej, w części *Podręcznik* autorki zaprezentowały 37 utworów skomponowanych przez 15 kompozytorów. Wśród tych utworów jest 11, których autorstwa nie można ustalić. Są to piosenki ludowe i tzw. popularne, zarówno polskie, jak i innych narodów, m.in. „Uciekła mi przepióreczka”, „Drabant”, „Krakowiaczek jeden”, „Czerwone jabłuszko”, „Przybyli ułani”. Najwięcej utworów na repertuar podręcznika dostarczył duet autorski Monika Gromek i Michał Józwiak (9) (Monika Gromek jest współautorką podręcznika). Na uwagę zasługuje wprowadzenie i zapoznanie uczniów z twórczością kompozytorów muzyki dawnej i tzw. „klasycznych”, znanych z historii muzyki. Mikołaj Gomółka („Nieście chwałę mocarze”), Ludwik van Beethoven („Oda do radości”), Fryderyk Chopin („Życzenie”), Witold Lutosławski („Pióreczko”) są to kompozytorzy, którzy na stałe mają miejsce wśród najwybitniejszych kompozytorów świata. Tematycznie repertuar podręcznika jest bardzo urozmaicony. Zarówno piosenki ludowe, jak i te typowo dziecięce mogą stanowić interesujący repertuar rozrywkowy dla uczniów klas 4-6. Uzupełnieniem repertuarem jest piosenka Artura Jerzego Zielińskiego „Koncert” oraz Andrzeja Panufnika „Warszawskie dzieci”. Nie zabrakło też piosenek i pieśni o charakterze patriotycznym („Warszawskie dzieci”, „Polska flaga”, „Piechota”, „Przybyli ułani”, „Mazurek Dąbrowskiego”), co poszerza wiadomości uczniów o wiedzę historyczną i ogólną.

W śpiewniku *Zaśpiewajmy* uczniowie znajdą 65 utworów skomponowanych przez 31 kompozytorów. Autorstwa 22 z nich nie można określić. Najwięcej utworów do repertuaru podręcznika dostarczyli: Adam Skorupka (6), Teresa Niewiarowska (4) oraz duet kompozytorski Monika Gromek i Michał Józwiak (3). Tematy utworów i ich stylistyka, podobnie jak w podręczniku, charakteryzują się dużą różnorodnością. Na repertuar śpiewnika składa się duża liczba piosenek ludowych z różnych rejonów geograficznych i tzw. piosenek popularnych, takich kompozytorów jak: Janina Garścia – „Dla Ciebie, Mamo”, Ryszard Poznakowski – „Piosenka o zwykłej mamie”, Thord Gummesson – „Boca Chica”, Artur Jerzy Zieliński – „Jesteśmy dziećmi Ziemi” oraz kompozycja Mariana Sawy – „Krowa turystka”. Na uwagę zasługuje duża liczba pieśni religijnych – kolęd oraz pastorałek. Są to kolędy najbardziej popularne: „Bóg się rodzi”, „Przybieżeli do Betlejem”, „Pójdźmy wszyscy do stajenki”, „Lulajże, Jezuniu”, „Oj, Maluśki”, „Anioł pasterzom mówił”, a wśród nich ta najbardziej znana „Cicha noc” F.X. Grubera.

Podsumowując, należy stwierdzić, że podręcznik i śpiewnik podaje następujących kompozytorów: Dariusz Tarczewski, Jerzy Burdzy, Janusz Bogucki, Franciszka Leszczyńska, Zbigniew Ciechan, Bartłomiej Waluś, Marcin Nierubiec, Leon Łuskino, Michał Ciechan, Antoni Chlondowski, Monika Gromek, Anna Buzak, Krzysztof Heering, M.D. Tomnikowski, Leszek Matecki, Tadeusz Szarwaryn, Krzysztof Marzec, Kazimierz Koszykowski, Teresa Niewiarowska, Ed-

ward Pałasz, Violetta Krupa, Mirosław Ziąber, Andrzej Zygierewicz, Krystyna Wodnicka, Jerzy Stelmaszczuk, Henryk Rick-Wiśniewski, Tadeusz Mayzner, Stephen Foster, Krystyna Kwiatkowska, Łukasz Juszcak, Ludwig van Beethoven, Fryderyk Chopin, Janina Garścia, Mikołaj Gomółka, Franz Xawier Gruber, Thord Gummesson, Witold Lutosławski, Andrzej Panufnik, Ryszard Poznakowski, Marian Sawa, Adam Skorupka, Artur Jerzy Zieliński.

Kolejnej analizie został poddany podręcznik *Klucz do muzyki klasa IV* – Urszula Smoczyńska, Katarzyna Jakóbczak-Drażek, Agnieszka Sołtysik – podręcznik do szkoły podstawowej, WSiP Warszawa 2014, Numer ewidencyjny w wykazie 406/1/2011/2014.

Tabela 3. Wykaz kompozytorów utworów znajdujących się w podręczniku *Klucz do muzyki – klasa IV* w kolejności alfabetycznej

Kompozytor	Liczba kompozycji
Fryderyk Chopin	1
Karol Kurpiński	1
Krystyna Kwiatkowska	5
Franciszka Leszczyńska	1
Maciej Małecki	1
Stanisław Marciniak	2
Adam Markiewicz	1
Autor melodii nieznanymi	15
Zygmunt Noskowski	1
Witold Rudziński	1
Jerzy Smoczyński	1
Włodzimierz Sołtysik	1

Podsumowując tabelę nr 3, stwierdzić należy, że w podręczniku *Klucz do muzyki* przeznaczonego do nauki muzyki w 4 klasie szkoły podstawowej autorki umieściły 31 utworów skomponowanych przez 11 kompozytorów. Są to: Fryderyk Chopin, Karol Kurpiński, Krystyna Kwiatkowska, Zygmunt Noskowski, Witold Rudziński, Jerzy Smoczyński, Włodzimierz Sołtysik, Stanisław Marciniak, Franciszka Leszczyńska, Maciej Małecki, Adam Markiewicz. Dla 15 utworów niemożliwe jest ustalenie ich autorów. Ciekawostką jest wprowadzenie piosenki ze zbiorów Oskara Kolberga „Krzywy Jan”. Największy udział w repertuarze pod-

ręcznika posiada Krystyna Kwiatkowska – twórczyni 5 z nich: „A ja patrzę, a ja słucham”, „Na cztery i na sześć”, „Taniec tupaniec”, „Bujka o hucie wawelskiej”, „Pioseneczka o marzeniach”. Tematycznie utwory zawarte w podręczniku odpowiadają zainteresowaniom i poziomowi rozwoju uczniów IV klasy. Repertuar uzupełniono o pieśni artystyczne, bo do takich można zaliczyć kompozycje Fryderyka Chopina „Hulanka”, Karola Kurpińskiego „Polonez rycerski” czy Zygmunta Noskowskiego „Zła zima”. Z pieśniami o charakterze patriotycznym „Mazurek Dąbrowskiego”, „Przybyli ułani”, „Witaj, majowa jutrzeńko” uczniowie mieli okazję zapoznać się już na niższym poziomie nauczania. Wprowadzono w podręczniku melodię pieśni przedwojennej „Pałacyk Michła”, melodię ludową „W murowanej piwnicy”, Jerzego Smoczyńskiego „Zimowy mazur” i Witolda Rudzińskiego „W kurniku”.

Kolejna analiza dotyczy podręcznika *Muzyczny Świat* – klasa V i VI, MAC, nr dopuszczenia 495/2/2013.

Tabela 4. Wykaz kompozytorów utworów znajdujących się w podręczniku *Muzyczny Świat klasa V-VI* w kolejności alfabetycznej

Kompozytor V klasa	Kompozytor VI klasa	Liczba kompozycji V-VI
	Beethoven – 1	1
	Nacio Herb Brown – 1	1
Fryderyk Chopin – 1		1
	Bob Dylan – 1	1
Stefan Gąsieniec – 4		4
	Mikołaj Gomółka – 1	1
	Zbigniew Górny – 1	1
	Thord Gummesson – 1	1
Henryk Hampel – 1		1
	Majka Jeżowska – 1	1
Jadwiga Koczanowska – 1		1
	Sławomir Mierzejewski – 1	1
	Feliks Nowowiejski – 1	1
	Witold Lutosławski – 1	1

Stanisław Moniuszko – 1		1
Autor nieznany – 7	Autor nieznany – 3	10
	Jan Oleszkowicz – 1	1
Zbigniew Piasecki – 1		1
	Jarosław Piątkowski – 1	1
	Henryk Wars – 1	1
Andrzej Wolski – 1	Andrzej Wolski – 5	6
Danuta Zawadzka – 1		1
Mirosław Ziąber – 8	Mirosław Ziąber – 3	11

Podsumowując tabelę nr 4, stwierdzić należy, iż w podręczniku *Muzyczny Świat* przeznaczonym do nauki muzyki w klasach V-VI szkoły podstawowej umieszczono 50 utworów, skomponowanych przez 22 kompozytorów. Są nimi: Ludwig van Beethoven, Fryderyk Chopin, Brown Nacio Herb, Bob Dylan, Jadwiga Koczanowska, Danuta Zawadzka, Zbigniew Piasecki, Henryk Hampel, Andrzej Wolski, Sławomir Mierzejewski, Jan Oleszkiewicz, Henryk Wars, Jarosław Piątkowski, Stefan Gąsieniec, Mikołaj Gomółka, Zbigniew Górny, Thord Gummesson, Majka Jeżowska, Feliks Nowowiejski, Witold Lutosławski, Stanisław Moniuszko, Mirosław Ziąber. W przypadku 10 utworów nie można określić ich autorów. Najwięcej piosenek umieścili w podręczniku: Mirosław Ziąber (11), Andrzej Wolski (6) i Stefan Gąsieniec (4). Dominuje repertuar rozrywkowy przeznaczony dla uczniów w tym wieku, np. kompozycja Majki Jeżowskiej „Rytm i melodia”, Thorda Gummessona „Kanon noworoczny”, Boba Dylana „Odpowie ci wiatr” czy „Breve regnum” – pieśń żaków z Krakowa. Podręczniki uzupełnione są pieśniami o charakterze patriotycznym: Feliksa Nowowiejskiego „Rota” i piosenkami „Pierwsza kadrowa”, „Wojenko, wojenko”, „O mój rozmarynie”, „Piechota”. Nie zabrakło pieśni artystycznych: Fryderyka Chopina „Wiosna”, Stanisława Moniuszki „Prząśniczka”, Ludwiga van Beethovena „Oda do radości”, Witolda Lutosławskiego „Pióreczko”. Autorzy podręczników nie zapomnieli również o muzyce dawnej – Mikołaj Gomółka psalm 103 „Błogosław duszo moja Pana”. Ciekawym przykładem jest kompozycja Zbigniewa Górnego „Przekażmy sobie znak pokoju” i pastorałki np. „Wigilijna pastorałka”.

Badaniom poddane zostały podręczniki do nauki muzyki na poziomie gimnazjum (III etap kształcenia). Analiza objęła 6 podręczników.

Tabela 5. Wykaz kompozytorów utworów znajdujących się w podręcznikach do nauki przedmiotu *muzyka* na poziomie gimnazjalnym

<i>Od chorału do rap songu</i> JUKA	<i>Muzyczny świat</i> MAC Edukacja	<i>Świat muzyki</i> WSiP	<i>Gra muzyka</i> Nowa Era	<i>Muzyka w gimnazjum</i> Pazdro Oficyna Edukacyjna	<i>Zeszyt muzyczny</i> Gawa
Wincenty z Kielczy – 1	M. Gomółka – 1	Wacław z Szamotuł – 1	J. Piątkowski – 6	K. Kurpiński – 1	Autor nieznany – 1
M. Gomółka – 1	R. Suchodolski – 1	K. Kurpiński – 1	J. Oleszkowicz – 3	F. Nowowiejski – 1	K. Kurpiński – 1
G.F. Haendel – 1	L. van Beethoven – 1	Autor nieznany – 1	S. Krajewski – 2		F. Nowowiejski – 1
W.A. Mozart – 1	B. Okudźawa – 1	F. Schubert – 1	S. Moniuszko – 1		L. Łuskino – 1
L. van Beethoven – 1	K. Klenczon – 1	S. Moniuszko – 1	K. Sajewicz – 1		A. Schüz – 1
Autor nieznany – 2	Autor nieznany – 1	A. Schüz – 1	L. van Beethoven – 1		M. Gomółka – 1
S. Moniuszko – 1	P. Maszyński – 1	J.K. Pawлуśkiewicz – 1	F. Nowowiejski – 1		W.A. Mozart – 1
I.J. Paderewski – 1	I. Przeżycki – 1		W. Kilar – 1		L. van Beethoven – 1
J. Maklakiewicz – 1	R. Pomorski – 5		S. Dembowski – 1		G. Verdi – 1
S. Kazuro – 1	R. Paczkowski – 1		A. Sikorowski – 1		S. Moniuszko – 1
A. Mazur – 1	Kabaret OTTO – 1		B. Dylan – 1		
F. Nowowiejski – 1	A. Sikorowski – 1		B. Okudźawa – 1		
J.K. Pawлуśkiewicz – 1	S. Krajewski – 2		D. Tarczewski – 1		
J. Lennon – 1	J. Kruk – 1				
A. Zieliński – 1	J. Kukulski – 1				

	J. Pawлуskie- wicz – 1				
	W. Jarosz – 1				
	R. Makowski – 1				
	J. Szczyrba – 1				
	J. Gumuła – 1				
	M. Ziąber – 2				
	A. Wolski – 1				
	W. Belon – 1				
	J. Reiser – 1				
	Z. Ziolo – 1				
	K. Marzec – 1				
	H. Hampel – 1				

Podsumowując tabelę nr 5, stwierdzić należy, że w podręcznikach przeznaczonych do nauki *muzyki na poziomie gimnazjalnym* można zauważyć różne podejście ich autorów do utworów w nich zaprezentowanych. Pięć analizowanych podręczników – wydawnictwa JUKA, MAC Edukacja, WSiP, Gawa, Pazdro Oficyna Edukacyjna – jest ułożonych epokami, zaczynając od średniowiecza, a kończąc na romantyzmie. Najczęściej występującymi kompozycjami są: „Gaude Mater Polonia”, z epoki renesansu Mikołaja Gomółki psalmy „Kleszczmy rękoma” i „Nieście chwałę mocarze”, Wacława z Szamotuł „Już się zmierzcha”. W kolejnych epokach dominuje twórczość Haendla „Oratorium Juda Machabeusz”, Mozarta „Ave verum” i „Przybywaj piękna wiosno”, Beethovena „Oda do radości”, Schuberta „Pieśń żeglarzy”, Moniuszki „Prząśniczka”, „Postój piękna gołąbeczko” i „Kozak”, Verdiego „Chór niewolników z III aktu opery Nabucco, Va pensiero”, Paderewskiego „Piosnka dudziarza”, Kazury „Kołysanka”, Nowowiejskiego „Rota”. W tych samych podręcznikach znajdziemy Kurpińskiego „Warszawiankę”, Chopina „Witaj majowa jutrzeńko”, Suchodolskiego „Mazurek Trzeciego Maja”, Alfreda Schüza „Czerwone maki na Monte Cassino”. Ciekawym pomysłem są piosenki np. Klenczona „Kwiaty we włosach” czy Okudźawy „Francois Villon”, Pawлуskiewicza „Dni, których nie znamy”. Sporo jest też twórczości ludowej: „U nas wedle młyna”, „Chmiel”. Nie zabrakło także piosenek z repertuaru kabaretu OTTO pt. „Wakacje” oraz negro spiritual.

Podręcznik z wydawnictwa Nowa Era zawiera kompozycje np.: Seweryna Krajewskiego „Barwy jesieni” i „Wiosenna impresja”, Wojciecha Kilara „Ballada o małym rycerzu”, Stefana Dembowskiego „Jadą wozy kolorowe”, Boba Dylana „Odpowie Ci wiatr”, Bułata Okudźawy „Modlitwa”.

W podręczniku *Muzyczny świat* Teresy Wójcik znajduje się najwięcej piosenek kompozytorów współczesnych, a wśród nich również tych tworzących dla uczniów młodszych roczników, np.: Seweryn Krajewski „Remedium” i „Ciągłe pada”, Janusz Kruk „Chodź pomaluj mój świat”, Jan Kanty Pawluśkiewicz „Dni których nie znamy” i „Niepewność”, Jarosław Kukulski „Tyle słońca w całym mieście”, Wiesław Jarosz „Pocztówka z Beskidu”, Mirosław Ziąber „Otwórz oczy” i „Wokół nas”, Andrzej Wolski „Nie zakocham się w Tobie”, Krzysztof Marzec „Twoje marzenia”, Henryk Hampel „Wesoła sobota”.

Różnice między podręcznikami można zauważyć, porównując liczby proponowanych utworów: od 2 w podręczniku *Muzyka w gimnazjum* do 33 w *Muzycznym świecie*. Liczba kompozytorów, których utwory zostały wykorzystane w omawianych podręcznikach, jest proporcjonalna do liczby utworów. We wszystkich podręcznikach wykorzystano ogółem utwory 50 kompozytorów. Tylko w przypadku 4 utworów nie można podać ich autorów. Utwory niektórych kompozytorów powtarzają się w różnych podręcznikach. Rekordzistami są: Feliks Nowowiejski („Rota” w 4 podręcznikach), Ludwig van Beethoven („Oda do radości” w 4 podręcznikach), Stanisław Moniuszko (3 różne utwory w 4 podręcznikach), Mikołaj Gomółka (2 różne utwory w 3 podręcznikach). Repertuar tzw. rozrywkowy przeznaczony dla uczniów gimnazjum jest autorstwa różnych kompozytorów i charakteryzuje się dużą różnorodnością tematyczną i stylistyczną.

Konkluzja

Analizie poddano podręczniki przeznaczone do nauki muzyki na wszystkich trzech etapach edukacji (szkoła podstawowa i gimnazjum). Podręczniki, a w zasadzie utwory (piosenki, pieśni) w nich zawarte, odznaczają się dużą różnorodnością stylistyczną i fakturalną, co stwarza nauczycielom możliwość wyboru. Repertuar podręczników jest adekwatny do poziomu uczniów na danym etapie rozwoju, co potwierdzają słowa Jana Wierszyłowskiego: „muzyka śpiewana przez dzieci i młodzież musi się nierozzerwalnie łączyć ze światem ich wyobraźni i treściami typowymi dla ich wieku”⁴⁸.

Na początkowym etapie edukacji przeważają piosenki zabawowe, opisujące przyrodę, pory roku i codzienne życie dzieci. Wraz z rozwojem uczniów, muzyczny repertuar uzupełniany jest o pieśni i piosenki patriotyczne, opisujące wy-

⁴⁸ J. Wierszyłowski, *Psychologia muzyki*, Warszawa 1979, s. 297.

darzenia historyczne, a także pieśni świąteczno-religijne (kolędy i pastorałki). Rozpatrując podręczniki pod kątem kompozytorów, należy stwierdzić, że również pod tym względem istnieje duża różnorodność. Na etapie początkowym edukacji (klasy I-III) dużą część repertuaru stanowią piosenki ludowe i tzw. popularne, które są najczęściej anonimowe. Piosenki tematycznie związane z dziećmi stanowią najczęściej twórczość kompozytorów współczesnych, specjalizujących się w tego typu twórczości. Wraz z rozwojem uczniów (na wyższych etapach edukacji) do głosu dochodzą kompozytorzy – klasycy, twórcy tzw. repertuaru obowiązkowego (tj. takiego, który powinien być znany każdemu).

Wydaje się, że repertuar zawarty w podręcznikach jest odpowiedni do możliwości wykonawczych uczniów i stwarza duże możliwości interpretacyjne, twórcze, improwizacyjne. Sam podręcznik to jednak jeszcze nie wszystko. Nauczyciele powinni „repertuar książkowy” uzupełniać tym zaproponowanym przez uczniów. Praktyka szkolna podpowiada, że czasami warto odwołać się do gustu uczniów, ponieważ sprzyja to pokonywaniu bariery psychologicznej i zachęca do częstszego, publicznego śpiewania, a dobra współpraca nauczyciel – uczeń może doprowadzić do tego, że muzyka stanie się ulubionym przedmiotem ucznia i będzie początkiem jego zainteresowania się szeroko pojętą kulturą i sztuką.

Potrzeba kulturalnej rozrywki nie jest wrodzona, lecz nabyta przez odpowiednie wychowanie. Jest faktem oczywistym, że w XXI wieku większość funkcji wychowawczych domu, a częściowo i instytucji kościelnych, przejęły szkoły, kluby, świetlice, domy kultury. Głównym ośrodkiem wychowania masowego i zaspokajania potrzeb kulturalnych jest przede wszystkim **dom rodzinny**, a następnie **szkoła**. Jeśli w ciągu pierwszych lat edukacji szkolnej, kiedy dzieci są najbardziej podatne na wychowanie i kształtowanie nawyków, rozwijanie podstawowych zdolności i zainteresowań nie wytworzy się u nich potrzeby przeżywania doznań estetycznych, które daje muzyka i inne sztuki, żadne późniejsze zabiegi pedagogiczne nie naprawią tego zaniedbania i nie wykształcą tych cech. Do takiego stwierdzenia upoważnia psychologia. Zapotrzebowanie na dobra kulturalne, a więc i muzyczne, w dużej mierze zależy od tego, czy szkoła potrafi je u dzieci wytworzyć⁴⁹.

Streszczenie

Repertuar wokalny dla uczniów powszechnego szkolnictwa ogólnokształcącego – subiektywny przegląd autorski

Obowiązkiem szkoły jest wychowanie, kształcenie, przekazywanie wiedzy, kształtowanie określonych cech i umiejętności u uczniów. Zadania te muszą być realizowane również na lekcjach muzyki. Nauczyciele mają do dyspozycji różne formy aktywności

⁴⁹ Tamże, s. 298-303.

muzycznej, ale najefektywniejszą z nich wydaje się śpiew. Same dobre chęci nauczyciela nie wystarczą – nieodzowny jest odpowiedni repertuar wokalny. Repertuar wokalny wykorzystywany w edukacji szkolnej powinien spełniać określone warunki. Wskazane jest, aby uwzględniał zasadę stopniowania trudności, w tym możliwości głosowe uczniów. Musi on wiązać się tematycznie z innymi zajęciami lekcyjnymi, współgrać z kalendarzem szkolnych wydarzeń i imprez okolicznościowych oraz uwzględniać podział na poszczególne klasy. Znani i mniej znani kompozytorzy tworzą różnorodny repertuar, który następnie udostępniany jest zarówno w podręcznikach szkolnych, jak i innych źródłach, z których nauczyciele muzyki mogą korzystać. Nauczyciele muzyki mają do wyboru różnorodny repertuar umieszczony w różnych podręcznikach i tylko od ich inwencji, wiedzy i zawodowego doświadczenia zależy, czy prowadzone przez nich lekcje będą interesujące, a w konsekwencji uczynią z uczniów znawców nie tylko muzyki, ale szeroko pojętej sztuki.

Summary

Vocal repertoire for secondary school students – a subjective authorial overview

The school has a responsibility to bring students up, educate them and shape their particular skills and features. These tasks have to be realized also during music lessons. Teachers can conduct various music activities, but the most effective one seems to be singing. Teacher's good intentions are not enough – the appropriate vocal repertoire is indispensable. The vocal repertoire used in school education should meet specific requirements. It is advised to take the gradation of difficulty principle and students' vocal abilities into account while choosing the repertoire. The songs must be thematically related to other classes, the school calendar and the calendar of events. They also should be adjusted to the particular class (according to the year of education). Famous and less famous composers create the diverse repertoire, which is available in handbooks and other sources music teachers can use. Music teachers may choose within the diverse repertoire placed in different handbooks. Valuable materials combined with the teacher's invention, knowledge and professional experience are essential for giving interesting lessons. As a result, students may become experts in music as well as in other fields of art.

Bibliografia

- Bonna Beata, *Rodzina i przedszkole w kształtowaniu umiejętności muzycznych dzieci. Zastosowanie koncepcji Edwina E. Gordona*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2005.
- Dauksza Lidia, Szafarska Łucja, *Śpiewanie na lekcjach*, WSiP, Warszawa 1979.
- ISME-Polska – Międzynarodowe Stowarzyszenie Wychowania Muzycznego 1978, s. 29-30.
- Jankowska Mirosława, Jankowski Wojciech (red.), *Zoltan Kodaly i jego pedagogika muzyczna*, WSiP, Warszawa 1990.
- Juszyńska Katarzyna, *Możliwości wykorzystania piosenek ze zbiorów Urszuli Smoczyńskiej-Nachtman w ramach muzycznych zajęć pozalekcyjnych dla dzieci z klas I-III*, [w:] Violetta Przerembska, *Treści, formy i metody przedmiotu „Muzyka” w świetle*

- reformy powszechnej edukacji*, Wyd. Zakład Pedagogiki Muzycznej przy Katedrze Edukacji Artystycznej UŁ, Łódź 2000, s. 63-70.
- Kołodziejcki Maciej, *Koncepcja Edwina E. Gordona w powszechnej edukacji muzycznej*, Wydawnictwo PWSZ, Płock 2011.
- Kołodziejcki Maciej, *Muzyka i wielostronna edukacja dziecka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, Częstochowa 2012.
- Kamińska Barbara, *Kompetencje wokalne dzieci i młodzieży – ich poziom, rozwój i uwarunkowania*, Zakład Poligraficzny Polograf s.c., Warszawa 1997.
- Korowajczyk Elżbieta, *Program nauczania muzyki w klasach IV-VI szkoły podstawowej „Moja muzyka” – numer dopuszczenia MENIS: DKOS-5002-92/03 – wydawnictwo ROŻAK*, s. 5.
- Lasocki Józef Karol, Powroźniak Józef, *Wychowanie muzyczne w szkole*, PWM, Warszawa 1975.
- Lipska Ewa, Przychodzińska Maria, *Drogi do muzyki. Metodyka i materiały repertuarowe*, WSiP, Warszawa 1999.
- Lipska Ewa, Przychodzińska Maria, *Muzyka w nauczaniu początkowym. Metodyka*, WSiP, Warszawa 1991.
- Malko Dorota, *Metodyka wychowania muzycznego w przedszkolu. Podręcznik dla Studiów Nauczycielskich, kierunek: Wychowanie przedszkolne (sześćoletni tok studiów)*, WSiP, Warszawa 1988.
- Piosenka*, [w:] Irena Poniatowska, *Słownik szkolny – Muzyka*, WSiP, Warszawa 1997, s. 94.
- Pieśń*, [w:] Andrzej Chodkowski (red.), *Encyklopedia muzyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 689.
- Pieśń*, [w:] Poniatowska Irena, *Słownik szkolny – Muzyka*, WSiP, Warszawa 1996, s. 92.
- Przychodzińska-Kaciczak Maria, *Muzyka i wychowanie*, Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1969.
- Rudziński Witold, *O muzyce przy głośniku*, PWM, Kraków 1975.
- Shuter-Dyson Rosamund, Gabriel Clive, *Psychologia uzdolnienia muzycznego*, WSiP, Warszawa 1986.
- Smoczyńska Urszula, Jakóbczak-Drażek Katarzyna, *Podręcznik do klasy 4 „Muzyka i my” – szkoła podstawowa*, WSiP, Warszawa 1999, s. 9-13.
- Szypułowa Irena, *Pieśń szkolna. Jej teoria, historia oraz miejsce w repertuarze edukacyjnym szkolnictwa polskiego XIX i XX wieku*, WSP, Kielce 1994.
- Szypułowa Irena, *Śpiewnik szkolny*, ZNP, Kielce 1992.
- Tarasiewicz Bogumiła, *Mówię i śpiewam świadomie. Podręcznik do nauki emisji głosu*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2006.
- Wacholc Maria, *Śpiewnik polski*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2002.
- Wade-Matthew Max, Thompson Wendy, *Encyklopedia muzyki. Ilustrowana księga instrumentów muzycznych i wielkich kompozytorów*, MUZA SA, Warszawa 2007.
- Wierszyłowski Jan, *Psychologia muzyki*, PWN, Warszawa 1979.
- Zachwatowicz-Jasieńska Katarzyna, *O śpiewaniu w szkole*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole” 2006, nr 5 listopad-grudzień, s. 26, 29, 30.